

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ГРОШЕЙ ЯК ФЕНОМЕНА КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗМІСТ МЕНТАЛЬНИХ ПАРАДИГМ

Постановка проблеми. Гроші є необхідною складовою будь-якого суспільства. Наше життя неможливо уявити без грошей. І хоча вони виникли дуже давно і в процесі еволюції змінювали свій вигляд, розмір, форму, але призначення їх не змінюється. Проблеми, що пов'язані з ними і з їх використанням, цікавили і цікавлять багатьох відомих філософів, істориків та економістів. І як в минулому так і в наш час проблеми визначення функцій і сутності грошей залишаються актуальними.

Метою статті є дослідити історичну еволюцію грошей та їх вплив на культуру і життя людей.

Вклад основного матеріалу. Поява грошей – це природний результат людського співіснування. Мислителі античної філософії розглядали гроші як одну з цінностей цивілізованого суспільства. Аристотель, як і Платон, підкреслював важливу соціальну функцію грошей – бути засобом обміну, способом порівняння цінностей предметів один з одним. Вони також розглядають гроші як результат відносин, які виникають в процесі становлення суспільства, його раціоналізації [1].

Виникненню грошей передував процес товарного обміну між людьми, але він був незручним через те, що потрібно було знайти потрібний товар щоб потім його обміняти на інший, а це вимагало докласти чимало зусиль і часу. Повноцінні (натуральні) гроші виникли на ранніх стадіях розвитку цивілізацій в умовах розвинутих товарних відносин (торгівля предметами першої необхідності), що було характерним для Єгипту, Шумерії, Китаю в III тисячолітті до н.е. Роль грошей виконували різні товари (шкіра, хутро, худоба, пшениця, рис, овес, риба, сіль, тканина, тощо), тобто відбувався обмін товарами.

Згодом виокремився найбільш ходовий товар для певного регіону, який обмінювався на всі інші товари тобто цей товар ставав загальним еквівалентом. Але використання товарних грошей мало ряд недоліків – це неоднорідність, незручність у використанні, нездатність довго зберігати свою вартість, нездатність швидко обертатись на ринку та інші недоліки [2].

Розглядаючи гроші, Аристотель показує, що їх розвиток проходить три етапи – від предметних грошей до монети як міри вартості, а потім засобу обігу, перетворившись тим самим в «символ вартості». Міркуючи про гроші як знак вартості, мислитель визначає їх як результат згоди між людьми. Рівність, самототожність, стабільність – це властивість форми, в даному випадку грошей, завдяки розуму стабілізуючих відношення, тоді як мінливість і витікаючі звідси крайнощі властиві пристрастям, прагненням. Гроші, таким чином, в якості законодавчою начала людських відносин в цьому плані є благом, яке визначає різні смисли життя людини [1].

Перші монети з'явилися в Китаї та в країнах Близького Сходу в VIII-VII ст. до н.е. Це були здебільшого мідні монети. Форма монет була різноманітною. Пізніше монети почали виготовляти переважно круглої форми, а їх карбування перейшло до повноважень держави [2].

«Мова грошей», після того, як люди її винайшли і освоїли, глибоко змінила їх світосприйняття, мислення, поведінку. По суті, вона створила нову людину і нову культуру, докорінно відмінну від культури – «безгрошового» соціуму. Можна стверджувати, що ціла нова цивілізація виникла на базі вільного обміну товарів та послуг, що розвинувся завдяки винайденню монетних грошей [3].

В епоху середньовіччя мислителі використовують в основному нормативний метод дослідження, переважають оціночні судження з позицій християнського вчення. Для цього періоду характерним є авторитет Святого Письма та праці «отців церкви». У творах Ф. Аквінського походження грошей розглядається як наслідок домовленості між людьми. Їх завдання було спростити процес обміну товарами. Він розглядав гроші в якості міри речей і тим самим визначив їх необхідність як засіб обігу. Слід зазначити що в епоху Середніх віків гроші «не були персонажами першого плану» в тому значенні, який ми вкладаємо в них сьогодні. Використання грошей обов'язково пов'язувалося із дотриманням релігійних та етичних правил, на які посилювалась церква, повчаючи і при необхідності направляючи або засуджуючи користувачів грошей. Євангельські тексти, в яких засуджувалося багатство і гроші, засудження жадібності як смертельного гріха, підтримка милосердя виражали сутність економічного і релігійного контексту [1].

У XII-XIII століттях досить різко змінюється роль і місце грошей у середньовічній Європі, причому ці зміни безпосередньо пов'язані саме з діяльністю християнської церкви. Їх ініціатором стає орден Тамплієрів. Вони мали добре укріплені фортеці, тому їх замки були ідеальним місцем зберігання цінностей та грошей. Лицар, вирушаючи у похід до Святої землі, міг покласти гроші на збереження або взяти заклад через Тамплієрів, наприклад, у Парижі і одержати гроші в Єрусалимі. Також Тамплієри керували грошовими фондами, зібраними для фінансування хрестових походів. Орден Тамплієрів став першим значним банківським інститутом, який з часом поклав початок найбільшій у світі Міжнародної банківської корпорації. За два століття тамплієри заклали основи сучасної банківської системи [3].

Протягом тривалого часу використовувались металеві монети, але було помічено, що в процесі обороту монети стираються і тим самим втрачають свою вагу, але не змінюють своєї вартості. Це стало причиною появи білонних чи розмінних монет, номінальна вартість яких значно перевищувала їх вагову вартість. ці монети спочатку карбувались із золота та срібла, а згодом з міді, бронзи, нікелю. Білонну монету використовують в усьому світі до цього часу.

Серед недоліків металевих грошей можна виділити значні витрати праці на їх виготовлення, утримання та переміщення. Можна стверджувати, що неповноцінні монети сприяли появі паперових грошей, які виникли в процесі розширення масштабів товарного обміну та ринкових відносин і стали продуктом історичного розвитку грошей [2].

Періоди спаду і стагнації ринкової активності співпадають у часі з домінуванням ірраціоналістичних течій у філософській думці, тоді як активізація процесів у товарно-грошовій сфері збігається з періодами інтересу до раціоналістичної філософії, можливостей розуму та наукового пізнання. Це особливо простежується в християнській філософії, інтереси якої достатньо віддалені від меркантильних чинників.

Нова банківська мережа, яка продовжила розпочату тамплієрами фінансову діяльність, мала нову, в порівнянні з своїми попередниками, особливість: вона не підлягала контролю церкви та держави, хоча й була з ними пов'язана – це були приватні сімейні банки. Банківські послуги стали тепер значно демократичнішими: коли тамплієри обслуговували тільки дворянство, нові італійські банкіри служили всім верствам населення, що сприяло залученню до інтенсивних грошових відносин нових мас людей [3]. Для продуктивного функціонування грошей, з точки зору Г. Гегеля, потрібна наявність громадянського суспільства. Воно надає кожному індивіду право увійти в ту страту, в яку він хоче, і заробляти стільки грошей, скільки може.

В умовах «грошового ладу», або «економічної цивілізації», гроші ставлять людину перед необхідністю раціонального обґрунтування своїх дій. І в цьому сенсі потрібно погодитися з Г. Зіммелем, який вважав, що розвиток інтелекту йде паралельно з розвитком грошового господарства. Більше того, гроші сприяють розвитку «суспільного інтелекту», ставлячи соціум перед необхідністю громадського контролю над «вільною грою ринкових сил».

В епоху Нового часу відбувається розмежування філософії та економічного життя. У цей період гроші «втрачають предметну підставу» у філософських роздумах і переходять у предметне поле економічної науки, стаючи не лише економічною категорією, але й філософсько-економічною. З'являється «кількісна теорія грошей», яка створила основу для характеристики принципів формування цінності грошей. Концепція «цінності грошей» є умовною, як і погляди щодо розуміння самого феномена «цінності». Це дало підґрунтя для створення теорії «нейтральності грошей». Як засіб обігу, вони не мають власної ціннісної основи. Згодом з'являється теорія фізіократів, що відходить від дослідження грошей. Предметом їх вивчення була земля. Далі класична політекономія знову повертається до проблеми грошей, зокрема до принципів функціонування «грошових відносин». Це стало новим рівнем розвитку методології вивчення феномена грошей.

Також проблемі грошей значну увагу приділяв видатний німецький мислитель Г. В. Ф. Гегель. Його концепція викладена в основному в праці «Філософія права». Гроші є невід'ємною складовою власності, є «вкладання волі в річ», і тим самим особа дає собі «зовнішню сферу своєї свободи». Мислитель вважав, що найважливішою передумовою власності і грошей є свобода. Він зазначав, що у власності особистість знаходить для себе «зовнішню сферу свободи». Проблема грошей стає більш зрозумілою, якщо мати чітке пояснення поняття «цінності». В найбільш загальному плані цінність – можливість задовольнити свою потребу.

Марксизм вдається до критики і тим самим заперечує «світ грошей». Для О. І. Субетто, згідно «законів діалектики», гроші еволюціонують в «антигроші», тобто, в гроші, які заперечують «товарні гроші», що беруть участь в товарних відносинах.

Однак подібний критично-заперечувальний підхід не вирішує, проблеми «світу грошей» і відношення до грошей людини. Адже сучасний світогляд являє собою обезособлену транснаціональну систему, яка складається з міжнародних неурядових організацій і транснаціональних координацій, що свідчить про наявність «парадержавної системи управління», а не просто господарську діяльність. По суті мова йде про «грошовий лад», який містить регулюючі, владні функції, котрі далеко виходять за рамки найбільш складних виробничих і ринкових зв'язків, відносячись до політичної сфери життя суспільства [1].

Висновки. Отже, гроші – це історично змінний винахід людства, важливий чинник ринкового середовища, без якого немислиме сучасне суспільство. Їх еволюція сприяла створенню все нових, прагматично більш ефективних способів людського мислення та діяльності. Кожен із попередніх типів грошей створив свою властиву йому культуру. Аналіз розвитку феномену грошей в суспільстві та їх осмислення у філософських дискурсах в ту чи іншу епоху ставить завдання дослідити проблему монетарної свідомості в контексті знаково-символічного універсуму.

Література

1. Петренко Г. С. Еволюція грошей в розвитку культури мислення: соціософський аналіз / Г. С. Петренко // Гілея. – 2014.
2. Ясишен В. В. Еволюція грошей та її сутність. Режим доступу до ресурсу: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/191%97%D1%85_%D
3. Скринник З. Е. Розвиток грошової комунікації як чинник утвердження раціональності у менталітеті Західної Європи. Режим доступу до ресурсу: http://novyn.kpi.ua/2005-2/04_Skrinnik.pdf.
4. Шумка М. Л. Рефлексія феномену грошей / Матеріали Міжнародних філософсько-економічних читань 20-21 травня 2009 року, Львів.
5. Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Основні ідеї прагматизму: істинність чи корисність. / Матеріали III Міжнародних філософсько-економічних читань 25-26 травня 2010 року, Львів.
6. Шумка М. Л. Історико-філософський аспект проблеми власності та управління / Наук. зап. Терноп. держ. педагогіч. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Філософія. Випуск 7. Тернопіль, 2001. С. 112-116.
7. Шумка М. Л. Етичні принципи державного управління доби Нового часу та Просвітництва / Матеріали науково-практичного семінару 18-19 листопада 2010 року, Тернопіль. С. 207-210.
8. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. 250 с.